

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA ÇUKUROVA “Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”

Yrd. Doç. Dr. İbrahim İSLAM*

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra İtilâf Devletleri tarafından işgal edilen Çukurova, 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nın sonucu olarak yeniden Türk yönetimine geçmiştir. İtilâf Devletleri'nin bölgeyi işgal sebeplerinden biri de, bölgenin ekonomik gücünü ellerine geçirmek ve bu gücü kullanmaktır.

Bu makalede, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Çukurova'da ekonomik faaliyetler, yer altı yerüstü kaynakları, üretim-tüketim ilişkileri, fiyatlar, Tekâlif-i Milliye'nin (Ulusal Yükümlülükler) bölgede uygulanması, işgalle mücadeleye ekonomik destek sağlama faaliyetleri, çalışma hayatı ve sosyal gruplar gibi sosyo-ekonomik oluşumlar değerlendirilmiştir.

Makalede, başta Genelkurmay ATASE Arşivi olmak üzere, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri, Dönemin basını, Kurtuluş savaşı hatıraları ve araştırmalar kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk Kurtuluş Savaşı, Çukurova, Ankara Hükûmeti, Fransa, Ekonomik Faaliyetler.

* Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi.

CILICIA DURING TURKISH INDEPENDENCE WAR YEARS
“An Approaca On Social And Economic Aspects”

ABSTRACT

Cilicia was occupied by “Entente States” immediately after the “Mondros Truce”. When the “Ankara Treaty” was signed in 20 October 1921 Cilicia was handed over to the Turkish Administration. One of the reasons for Entente Povers to occupy this region was to again the economic means and use them.

In this article, matters like the economic activities in Cilicia during I. World War and Turkish National Independence War, natural resources, production- consumption relations, prices, application of “National Obligations Law” in this area, efforts to gather aid for the struggle against the occupation, working environment and social groups had be evaluated.

In study, primarily General Staff Archives (ATASE) and also Prime Ministry Ottoman Archives (BOA) documents, press of that period, memoirs from Turks National Independence War and some researches had be used as our sources.

Key Words

Turkish National Independence War, Cilicia, Ankara Government, France, Economic Activities.

A. GİRİŞ: BÖLGENİN ÖNEMİ VE BÜYÜK DEVLETLERİN İLGİSİ

Çukurova, hem coğrafi konumu, hem de yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zenginliği nedeniyle, tarihin her döneminde, büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. Bir yandan Akdeniz, diğer yandan yüksek dağlarla çevrili olması, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin hayat verdiği verimli topraklar, bölgenin önemini arttırmıştır.¹ Eskiçağ'dan beri, Hitit, Mısır, Asur, Roma, Bizans, Pers devletleri ve çeşitli krallıklar bölge üzerinde egemenlik mücadelesi vermiştir. Bu mücadeleye, bölgenin tarımsal üretimi, kerestelik ormanları, zengin gümüş madeni yatakları ile Akdeniz'e açılan koyları neden olmuştur. Bunun dışında, Anadolu'da genişlemek, Doğu Akdeniz'de etkin olmak ve Ortadoğu'yu kontrol etmek isteyen her devlet, Çukurova'ya egemen olmak istemiştir.

İlkçağ'da Hellence "Cilicia" olarak tanımlanan bölge, Çukurova, Mersin ve Alanya'ya kadar uzanan kıyı bölgesi ile Torosların güney yamaçlarını içine alır.² Strabon'un verdiği bilgiye göre; Toros Dağları, Doğu Akdeniz Pamphilya, Suriye ile çevrili bölgeye Cilicia, halkına da Cilicililer denilmektedir.³

Tarihî çağlarda, Hitit, Asur ve Pers egemenliğine giren bölge, bir süre Büyük İskender'in yönetiminde kalmıştır. Romalılar, M.Ö. 66-64 yılları arasında Cilicia eyaletinde idarî düzenlemeler yapmışlar,⁴ Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra bölge Bizans yönetiminde kalmıştır. Çukurova, VII. yüzyılda Müslümanlar, XII. yüzyılda Haçlı orduları, sonra da Anadolu Selçukluları ve Ramazanoğulları Beyliği'nin yönetimine girmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinden sonra, Ramazanoğulları'nın Osmanlı Devleti'ni metbu olarak tanımaları sonucu, bölge Osmanlı yönetimine geçmiş ve Adana Beylerbeyliği ihdas olunmuştur. 1833'de Mısır ordusu tarafından

1 Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, Adana, 1993, s.28 vd.

2 Bilge Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, İzmir, 1982, s. 118.

3 Strabon, *Coğrafya, Anadolu*, Çev. Adnan Pekman, İstanbul, 1991, s.258.

4 Ener, *Tarih Boyunca*, s.78.

istila edilen Çukurova, tekrar Osmanlı yönetimine geçtikten sonra Halep Vilâyeti'ne bağlanmış, 1867 tarihinde ise Adana Vilâyeti kurulmuştur.

İbrahim Paşanın valiliği sırasında, Mısır'daki tarım reformuna paralel olarak, Çukurova'da da pamuk tarımı geliştirilmiştir. 1861'de ABD'deki iç savaş nedeniyle pamuk ihtiyacını karşılayamayan İngiltere, Mısır ve Anadolu'da pamuk üretimini teşvik etmeye başlamıştı.⁵ İngiltere'nin yoğun çabası sonucu 1862'de çıkarılan bir ferman ile, pamuk üreticisine devlet arazisi verilmesi, vergi muafiyeti ve ücretsiz tohumluk gibi kolaylıklar sağlandı. 1864'de Ticaret ve Ziraat Nezareti konuyla ilgili bir yönetmelik hazırladı ve iki yıl içerisinde 140 ton Amerikan pamuk tohumu getirildi.⁶

Aynı yıllarda yine İngiltere tarafından bölge ile ilgili ulaşım projeleri hazırlandı. 1856 ve 1870'de hazırlanan iki ayrı proje ile, bölgenin İskenderun-Halep üzerinden Basra'ya; Antep-Urfa üzerinden Diyarbakır'a ve Aksaray-Koçhisar üzerinden Ankara'ya bağlanması düşünüldü. 1886'da Adana-Mersin demiryolunun açılmasıyla, tarım makineleri ithalinde ve tarıma dayalı sanayide hızlı bir gelişme ortaya çıktı. 1879'da orak makinesi, 1881'de biçer makineleri, sonra buharlı pulluk ve harman makineleri ithal edildi. Amerikan MC Cormik şirketi Adana'da, Fiat traktörleri Adana ve Mersin'de, Fordson şirketi Tarsus'ta temsilcilikler açtılar. 1863'de İngiliz tacir Gout, Adana, Mersin ve Tarsus'ta üç ayrı çırçır fabrikası, 1864'de Tırpanî kardeşler Adana'da buharlı çırçır fabrikası kurduklar. 1887'de Tarsus'ta iplik fabrikası, 1890'da Adana'da askerî giysi fabrikası, 1904'de yine Tırpanî kardeşler tarafından kurulan iplik ve dokuma fabrikası faaliyete başladı.⁷

Bundan sonra İngiliz ve Fransızların yanı sıra Almanya ve ABD de bölgede etkinlik mücadelesine katıldı.⁸ 1909'da Amerikalılar tarafından hazırlanan Chaster projesinde Yumurtalık limanı ve demiryolunun Bitlis'e

5 Bülent Varlık, *Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi*, Ankara, 1977, s. 50; Hayati Doğanay, *Türkiye İktisadi Coğrafyası I*, Erzurum, 1986. s.224-225.

6 Varlık, *Emperyalizmin*, s.51.

7 Varlık, *Emperyalizmin*, s.26 vd.

8 Doğanay, *Türkiye*, s.226.

kadar uzatılması öngörülmüştü. Fakat Almanya ve Fransa'nın itirazı üzerine bu proje gerçekleştirilemedi.⁹

XX. yüzyıl başında, bölgedeki ticarî faaliyetlerde büyük bir artış ortaya çıktı. Adana Sanayi ve Ticaret Odası ve ticaret borsası oluşturuldu. Bölge ihracatının %75'i Mersin Limanı'ndan yapılıyor, 1913 yılı itibarıyla bu ihracatın %54.4'ünü tahıl ve un. %16'sını pamuk ve iplik, %14.4'ünü susam, %6'sını orman ürünleri oluşturuyordu. 1890'da İstanbul'da kurulan Alman İhraç Birliği, Mersin'de bir şube açtı. 1904'de kurulan, "Deutsch Levantische Baumvolle Gesellschaft" Çukurova'da pamuk üretim ve ticaretiyle ilgilendi.¹⁰

Bölgede, ticaretin gereği ihtiyaç duyulan para-krediyi sağlamak amacıyla, Osmanlı Bankası, Adana, Mersin ve Tarsus'ta; Die Deutsche Orient Bank, Mersin ve Tarsus'ta; La Banque Française de Syrie, Adana ve Mersin'de şubeler açtılar. Fransa ve Almanya, Mersin, Adana ve İskenderun'da posta merkezleri kurdular. Düyun-ı Umumiye Adana'da merkez müdürlüğü, Reji idaresi de Adana ve Mersinde birer merkez ile çok sayıda şube açtı.¹¹

1909 olayları ve I. Dünya Savaşı, bölgede sosyal ve ekonomik hayatı olumsuz yönde etkiledi. Üretim düştü.¹² Ermenilerin Suriye'ye nakli, özellikle el sanatları ve ticari hayatın gerilemesine neden oldu. Damar Arıkoğlu, bölgenin I. Dünya Savaşı sonundaki durumunu şöyle anlatmaktadır:

"...Çarşı, mağaza, sanatkâr namına birşey kalmadı. Dükkanlar ve işyerleri kapandı. Kalaycı, lehimci yokluğu bile müşğüllerimizin başına geçti. İttihad Terakki Cemiyeti'nin himayesi altında açılması kararlaştırılan çirak mektebinin tesisini bizzat üzerime aldım... Topladığımız Türk çocukları, az zaman içinde kalaycılığı, lehimciliği, tenekeçiliği öğrendiler. Memleket çok perişan hâle gelmişti. Açlık, sefâlet, maneviyât bozukluğu, fırınların önünde mahşerî kalabalık, vesika ile verilen çamur gibi ekmek..."¹³

9 Varlık, *Emperyalizmin*, s.26

10 Varlık, *Emperyalizmin*, s.34 vd.

11 Varlık, *Emperyalizmin*, s.69-70.

12 Ali Rıza Bey; "Adana ve Havalisi Hakkında İktisadî Tedkikât", *Aym Tarihi*, c.10-11, sayı: 29-34 (Eylül 1926-1927), s.1563.

13 Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul, 1961, s. 69.

B. SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK HAYAT

1. İşgal ve Fransa'nın Bölgedeki Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nde, Türk kuvvetlerinin Kilikya'yı boşaltmasına ve Toros Tünellerinin İtilâf Devletleri kontrolüne verilmesine ilişkin iki hüküm yer almıştı. Ancak "Kilikya"nın da, Toros Tünellerinin de sınırı belli değildi.¹⁴ Bölgenin tahliyesi, hem Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında, hem de Osmanlı Devleti'nin merkez ve bölgedeki yöneticileri arasında sorun olmuştu.¹⁵ İtilâf Devletleri adına Yarbay Romieu komutasındaki Fransız birliği, mütareke hükümlerini dikkate almadan, 21 Aralık 1918'de Adana'yı işgal etti.

Fransız işgal yönetimi, bölgedeki ekonomik faaliyetleri kendi istek ve çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için de çaba harcamıştır. Fransa'nın bölgedeki ekonomik çıkarları, İngiltere ile demiryolları üzerinde etkinlik, Almanya ile tarım ve ticaret mücadelesine girmesine neden olmuştu. Mütarekeden sonra, demiryollarını işleten Almanlar ülkelerine dönmüş, demiryolları İngilizler tarafından işgal edilmişti. Ancak İngiltere, petrol bölgelerine karşılık demiryollarının denetimini Fransa'ya bıraktı.¹⁶ Fransa, bölgedeki çıkarlarını kurumsallaştırmak amacıyla Adana ve Mersin'de Suriye bankasının birer şubesini açarak,¹⁷ ihtiyaç sahiplerine uzun vadeli kredi olanağı sağladı.¹⁸ Cezayir ve Tunus Toprak Kredi Kurumu yardımıyla Adana Pamuk Kumpanyası adıyla bir Fransız şirketi kuruldu ve Adana'daki Alman pamuk tesislerini satın aldı.¹⁹ Çiftçilere kredili tohumluk dağıtan Fransa,²⁰ General Dofieux'un yayınladığı bir karamname ile, Adana'daki para bhranı nedeniyle bir kişinin işgal bölgesi dışına 400 banknottan faz-

14 İngilizler, mütarekeye Kilikya, Mezopotamya, Boğazlar bölgesi gibi, sınırı belli olmayan yer isimlerini özellikle koymuşlar, böylece hem tepkiyi azaltmayı, hem de işgal bölgelerini istedikleri kadar genişletmeyi düşünmüşlerdi. Ali Fuat Türk geldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara, 1948, s.65.

15 HTVD, 31 (Mart 1960) v: 781, 782, 783.

16 *Yeni Adana Gazetesi Koleksiyonu*: [YA], 9 Eylül 1920, sayı:14. ; A. Hulki Saral, *Türk İstiklâl Harbi*, IV. Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966, s.28. ; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara, 1988, s.179.

17 YA, 26 Mart 1921, sayı: 66. *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Mayıs 1921, sayı:175.

18 YA, 20 Eylül 1921 sayı: 155.

19 Akyüz, *Kamuoyu*, s.177.

20 YA, 19 Şubat 1921, sayı: 56.YA, 20 Teşrinievvel 1337/20 Ekim 1921. sayı: 168.

la para çıkarması yasaklandı. Ayrıca altın ihracatını durdurmak suretiyle, kendi çıkarları doğrultusunda bir piyasanın oluşmasına çalışıyordu.²¹ Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey'in 24.1.1920 tarihli raporuna göre, işgal yönetimi Çukurova'dan Orta Anadolu'ya pirinç ithalini yasaklamıştı.²² Haberleşme imkânlarının artırılması, yol yapım ve onarımı, Mersin limanının genişletilmesi gibi faaliyetleri de yürüten Fransız yönetimi,²³ doğal kaynakları ve pamuk üretim potansiyeli nedeniyle vazgeçilmez saydığı,²⁴ Çukurova'ya yerleşmeye çalışıyordu.

2. Sosyal ve Kültürel Gelişmeler, Etkinlikler

Adana'nın Fransız işgali altında bulunduğu dönemde, Fransızların Ermenilerle ilişkisi, Müslüman ahalinin Adana'yı terk ederek kuzeye çekilmesine sebep olmuştu. Bu durum, her alanda olduğu gibi, sosyal ve kültürel alanda da olumsuz sonuçlar doğurdu. Sosyal ve kültürel faaliyetler ancak işgal bölgesi dışındaki küçük yerleşim birimlerinde yapılabilirdi.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü olarak kabul edilen 1 Ocak İstiklal Bayramı²⁵ ve Büyük Millet Meclisi'nin açılış yıldönümü nedeniyle 23 Nisan kutlamaları *Pozantı*'da,²⁶ Batum'un anavatana katılması şenlikleri de *Bor*'da yapıldı.²⁷ 1921 yılı Mart ayında Kars (Kadirli) belediyesi tarafından, kaymakam Şükrü Bey nezâretinde "*cirid, at koşusu, deve ve pehlivan güreşlerini ihtiva eden, millî bir eğlence tertib ve icrâ*" edildi. Eğlenceden elde edilen 130 lira gelir "*zükûr ve inâs*" mekteplerine bağışlandı.²⁸ Mayıs ayında *Silifke*'de, askerî ve mülkî erkânın katıldığı, ilkbahar at yarışları düzenlendi.²⁹ Adana pazarında 7 Ekim 1921 günü Hilâl-i Ah-

21 ATASE, K: 1047, D: 166/151 A F: 11.

22 ATASE, K: 257, D: 10/2, F: 50. Ayrıca işgal yönetimi, kuva-yı milliyecilere götürüldüğü gerekçesiyle, Bahçe ve Haruniye taraflarına şeker, pirinç, sabun gibi erzakın bir kıyyeden fazlasının çıkarılmasını yasaklamıştı. YA, 30 Haziran 1921, sayı:117.

23 E. Bremond, *La Cilicie en 1919-1920*, Paris, 1921, s.23.

24 Akyüz, *Kamuoyu*, s.176-177.

25 YA, 1 Kanunusani 1337/1 Ocak 1921, sayı: 43.

26 YA, 26 Nisan 1921, sayı: 75.

27 YA, 19 Mart 1921, sayı: 64.

28 YA, 12 Mart 1921, sayı: 62.

29 YA, 9 Nisan 1921, sayı: 70.

mer yararına bir at yarışı düzenlendi.³⁰ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Bor'da bir dispanser açtı. Doktor Ethem Bey ve hemşire hanım, burada Adanalı muhacirlere sağlık hizmeti verdiler.³¹ Gözne'de muhacir olarak bulunan Mersinli hanımlar, Ethem Beyin eşi başkanlığında bir *Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti* kurmuşlardı. Cemiyet sekreteri Feride Hanım, topladıkları yardımların listesini Yeni Adana gazetesine göndermişti.³²

Adana ve çevresinin Anadolu Hükûmeti yönetimine geçmesinden sonra, sosyal ve kültürel etkinlikler, Adana merkez olmak üzere yoğunluk kazandı. *Adana Türk Gücü Kulübü*,³³ *Kozan İslâm Gençliği Derneği*,³⁴ *Kars Gençlerbirliği teşkilâtı*,³⁵ düzenledikleri ziyâfet, müsâmere ve diğer etkinliklerle, gelenekleri ve kültürel değerleri korumaya çalıştılar. Bunlardan başka Bor'da *İslâm Gençler Birliği*,³⁶ Antakya'da *Selâmet-i Belde*³⁷ cemiyeti kuruldu. Bu cemiyetler de millî ve dinî kültürün geliştirilmesi doğrultusunda çaba harcadılar. Adana'nın tahliyesi ile Toroslardaki muhacirin yeniden Adana'ya dönmesi, yerleşim, konut, işsizlik gibi sosyal boyutlu sorunlara neden oldu.³⁸ Esnaf ise, Cuma gününün "yevm-i ibâdet ve tati" günü olması için bir kampanya başlattı.³⁹

Mütareke işgal dönemi, Adana ve çevresinde eğitim öğretimi de olumsuz yönde etkiledi. Zaten yetersiz olan eğitim öğretim, I. Dünya savaşı sırasında daha da gerilemişti. Fransız işgal yönetimi, kimsesiz ve bakıma muhtaç Türk çocuklarını barındırmak amacıyla Adana'da bir *darü'l-eytam* açtı. Burada barınan çocuklara, Fransız ordusuna ve Hıristiyanlığa ait bilgiler veriliyor, sinema filmleri gösteriliyor ve Fransızca öğretiliyordu.⁴⁰ İş-

30 Hakimiyet-i Milliye, 27 Eylül 1921, sayı: 305.

31 YA, 9 Nisan 1921, sayı:70.

32 YA, 1 Eylül 1921, sayı:147.

33 YA, 17 Kanunuevvel 1338/17 Aralık 1922, sayı: 444.

34 YA, 19 Şubat 1922, sayı: 218.

35 YA, 23 Mart 1922, sayı: 236.

36 YA, 12 Kanunusani 1338/12 Ocak 1922, sayı: 200.

37 YA, 12 Eylül 1922, sayı: 364.

38 YA, 27 Kanunuevvel 1337/27 Aralık 1921, sayı: 193.

39 YA, 29 Ocak 1922, sayı: 202. "Tanrı'ya bin şükürler ki, tüccar ve esnafımızın azim bir ekseriyeti Cuma'nın kudsiyet ve ehemmiyetini anlamış bulunuyorlar. Cuma günleri birkaç saat cirit oyununu millî geleneklerimizdendir. YA, 22 Şubat 1922, sayı: 208.

40 YA, 3 Mayıs 1921, sayı: 77 ve 19 Haziran 1921, sayı: 108.

gal döneminde *Adana Ziraat Mektebi*, ve *Adana Sultânîsi* eğitimine ara vermek zorunda kaldı. İşgal yönetimi, *Adana Dârü'l-muallimin* mektebini kapattığı gibi, *Dârü'l-muallimât* mektebinin de kadrosunu değiştirdi. Vilâyet makamı, öğretmenlerin görevine iâdesini istediye de bu istek, işgal yönetimi tarafından kabul edilmedi.⁴¹ Ziraat Mektebi'nde eğitimlerine devam edemeyen öğrenciler için Ankara Amelî Ziraat Mektebi'ne devam olanağı sağlandı.⁴² *Adana Sultânîsi*, 1912 yılında, hepsi yüksek öğretime devam eden 15 talebe mezun etmişken, sonraki 10 yılda toplam 6 öğrenci mezun edilebilmişti.⁴³ Pozantı'daki *Adana Maârif Müdürlüğü*, 1921 yılı Eylül ayında, erkek ve kız öğrenciler için ayrı ayrı iki mektep açılmasını kararlaştırmış, tahsil çağındaki çocukların veya velilerin kayıt için başvurmalarını duyurmuştu.⁴⁴ Adana'nın Türk yönetimine geçmesinden sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi 22.12.1921 tarihinde, *Adana Sultânîsi*'nin 1 Aralık 1921 tarihinden geçerli olmak üzere yeniden açılması için ödenek ayrılmasına karar verdi.⁴⁵ Numune Mektebi bünyesinde, ilk tahsilini tamamlamış esnaf ve çocuklar için 3 ay süreli gece mektebi açıldı.⁴⁶

3. Ekonomik Durum

I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki işgaller, zaten olumlu nitelikler taşımayan, ekonomik ve ticarî hayatı daha da olumsuz bir hâle getirdi. Çukurova'da iktisadî hayatın göstergeleri de, ülke genelinde olduğu gibi olumsuzdu. Küçük esnaf hemen tamamen yok olmuş, açlık ve sefalet başlamıştı.⁴⁷ Zira, Musul ve Halep gibi şehirlerin işgal edilmiş olması, Çukurova'nın ticarî gücünü azaltmıştı.⁴⁸ İşgal döneminde Fransa, yol yapım ve tamiri, posta ve telgraf hizmetleri, Mersin limanının genişletilmesi, gümrük binası yapımı gibi bayındırlık faaliyetleri yürüttü. Bu faaliyetler, gelirlerin

41 BOA.DH.KMS. D:57-1, V:25.

42 YA, 30 Teşrinievvel 1336/30 Ekim 1920, sayı: 290.

43 YA, 14 Haziran 1922, sayı: 290.

44 YA, 4 Eylül 1921, sayı: 148.

45 TBMM Zabıt Ceridesi, I. Devre [ZC], c. 15, s.204.

46 YA, 14 Kanunusani 1338/14 Ocak 1922, sayı: 201.

47 Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s.69.

48 YA, 1 Haziran 1921, sayı:96.

bir miktar artmasına neden oldu.⁴⁹ Fransa, Adana'da Suriye Bankası'nın bir şubesini açmak suretiyle ihtiyaç sahiplerine uzun vadeli kredi olanağı da sağladı.⁵⁰ Ancak, işgal yönetiminin tutumu, nüfus hareketleri ve sosyal huzursuzluklar, bölge ekonomisinin tamamen çökmesine yol açtı. Müslümanlara uygulanan baskı, idareye güvensizlik ve asayişsizlik sebebiyle tarımsal üretim düştü, ticaret geriledi, ihracat azaldı.

Mütareke ve işgal yıllarında, başta pamuk olmak üzere, tarımsal üretime dayanan bölge ekonomisi, büyük bir çöküntü yaşadı. I. Dünya Savaşı ve izleyen yıllarda, bölgenin en önemli ekonomik varlığı olan pamuk üretimi düştü. 1914 yılında 135.000 balya olan pamuk üretimi, 1915 yılında 15.000, 1921 yılında 20.000 balya oldu. Bölgede pamuk rekoltesi, Türk yönetimine geçtikten sonra, 1922 yılında 50.000, 1923 yılına ise 100.000 balyaya yükseldi.⁵¹ Çukurova'da savaş yıllarında hububat üretiminde de, büyük sorunlar yaşandı. 1915 yılı a'sâr kayıtlarına göre, buğday üretimi 150.000 ton olup, bunun 80.000 tonu mahallinde kullanılmış, 70.000 tonu buğday ve un olarak ihrac edilmişti. Sonraki yıllarda buğday üretiminin, hayvanat ve amele yokluğu ile tohumluk fiatlarının çok yükselmiş olması nedeniyle önemli ölçüde düştüğü görülmektedir.⁵² Çukurova'ya dışarıdan tarım işçisi gelmediği için, pamuk ve un fabrikaları kapanmıştır.⁵³ Üretim-

49 Mersin Limanı genişletme ve gümrük binası yapımı için 71.344 Lira masraf yapılmış, buna karşılık 92.246 lira gelir elde edilmiştir. Bremond, *Cilicie*, s.23-24.

50 YA, 20 Eylül 1921, sayı: 155.

51 Aynı dönemde Dünya pamuk üretimi toplam 5.310 bin ton, ihtiyaç ise 7.430 bin ton kadardı. Pamuk üreticisi ülkeler, ABD (%65), Hindistan (%15), Mısır(%5) ve diğerleri (Hind Çini-Çin-Orta Asya-Kore-Brezilya). En çok pamuk sarfeden ülkeler ise, İngiltere(%40), ABD(%23) ve Fransa(%6,5) idi. Bu rakamlara nazaran, pamuğu en çok kullanan İngiltere, hiç pamuk üretmiyor, Hindistan ve Mısır pamuğunu tekstil sanayisi ham maddesi olarak kullanıyordu. Keza önemli bir tekstil sanayisine sahip olan Fransa da, dışarıdan pamuk temin etmek zorundaydı. A. Rıza Bey, "Adana", s.1479 vd. I. Dünya Savaşı sonunda Dünya'da pamuk üretimi hakkında ayrıca bkz. YA, 28 Kanunuevvel 1338/28 Aralık 1922, sayı: 453.

52 Keza 1913 yılında bölgeden 24.000 ton arpa ve yulaf ihrac edilmişti. A. Rıza Bey, "Adana", s.1787. Hububat üretim ve hasadı, büyük çiftliklerde, traktör, pulluk, buharlı pulluk, orak ve harman makineleri ile yapılırdı. Bölgede, 1913 yılı kayıtlarına göre, 100 adet buharlı harman makinası, 1800 adet orak makinası, 50 adet buharlı pulluk, 138 adet pulluk lokomotifli, 91 harman makinası ve 1 İngiliz traktörü vardı. Bu tarım aletlerinin büyük çoğunluğu İngiliz, geriye kalanı da, ABD, Belçika ve Alman yapımı idi. A. Rıza Bey, "Adana", s.1796.

53 YA, 23 Mayıs 1921, sayı: 88 ve 11 Kanunuevvel 1337/11 Aralık 1921, sayı: 186. I. Dünya Savaşı öncesinde, Mersin'de 4, Tarsus'ta 3, Adana'da 14 adet, Ceyhan ve Kozan'da 1'er adet un fabrikası mevcuttu. A. Rıza Bey, "Adana", s.1787.

deki hızlı düşüş, Mersin limanından yapılan ithalat ve ihracat rakamlarına da yansımaktadır.⁵⁴ İhracatın önemli bölümünü, üretimi düşmüş olmasına rağmen, pamuk oluşturuyordu. Hububat ve canlı hayvan diğer ihraç kalemlerini meydana getiriyordu.⁵⁵ Adana pazarında bulunan yabancı mallar arasında ise İngiliz kumaşı, İzmir incisi ve Fransız şarabı vardı.⁵⁶

Savaş ve işgal yıllarında Çukurova'da fiyatların hızlı değişimi, ekonomik hayatı olumsuz yönde etkiliyordu. Bu dönemde, ticaret daraldığı için, genel olarak ticarî malların değeri düşerken, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı yükselmiştir.⁵⁷ Ekmek, et, domates, yağ ve zahire başta olmak üzere temel gıda maddeleri ve yakacak (mahrûkat) fiyatları işgal döneminde önemli ölçüde arttı.⁵⁸ Bu bağlamda, pamuk (batmanı) 290-170 kuruş, arpa (kıyyesi) 11-5.2 kuruş arasında değişirken, şeker (kıyyesi) 10 kuruştan 16 kuruşa, buğday (kıyyesi) 11 kuruştan 15-16 kuruşa, un (çuvalı) 1100 kuruştan 1300 kuruşa, pirinç (kıyyesi) 20 kuruştan 40 kuruşa, etin kıyyesi 100, domatesin kıyyesi 20 kuruşa kadar yükselmiştir. Odun fiyatları yaklaşık 10 kat artarak, bir eşek yükü odunun fiyatı 400, bir kıyye kömürün fiyatı da 25 kuruşa kadar yükselmiştir.⁵⁹

Öte yandan, asayişin sağlanamamış olması ve bölgeye dışardan işçi gelmemesi gibi sebepler üretimin düşmesine neden oluyordu. Ticaretin durgun ve ihracatın az olması ise, hem üretimin azalmasına, hem de ihracat malları olan pamuk ve susamın fiyatlarının düşmesine sebep oluyordu. Bu yüzden pamuk ve un fabrikaları kapanma noktasına gelmişti.⁶⁰ Bu koşullar

53 YA, 23 Mayıs 1921, sayı: 88 ve 11 Kanunuevvel 1337/11 Aralık 1921, sayı: 186. I. Dünya Savaşı öncesinde, Mersin'de 4, Tarsus'ta 3, Adana'da 14 adet, Ceyhan ve Kozan'da 1'er adet un fabrikası mevcuttu. A. Rıza Bey, "Adana", s.1787.

54 Çukurova'nın ithalat ve ihracatının büyük bölümü Mersin limanından yapıyordu. Mersin limanından Temmuz 1921'de 2.010.178 kilo ithalat, 628.430 kilo ihracat gerçekleştirildi. YA, 6 Eylül 1921, sayı: 149. Ağustos ayı ithalatı 2.338.987 kilo, ihracatı 589.381 kilo oldu. YA, 2 Teşrinievvel 1337/2 Ekim 1921, sayı: 160.

55 1913 yılında Mersin Limanından 14.000 ton susam ihraç edilmişti. A. Rıza Bey, "Adana", s.1789. YA, Adana'dan toplanıp Karataş yoluyla ihraç edilen hayvanların Yunan ordusuna götürüldüğünü iddia ediyor. 25 Ağustos 1921, sayı: 144.

56 Ferdâ, 5 Kanunusani 1336/5 Ocak 1920, sayı: 96. YA, Fransa'dan 60.000 kilo şarap getirildiğini, rakı ve diğer alkollü içkilerin yasaklandığını, belirtiyor. 8 Mart 1921, sayı: 61.

57 YA, 25 Kanunusani 1337/25 Ocak 1921, sayı: 49 ve 22 Eylül 1921, sayı: 156.

58 YA, 30 Teşrinisani 1336/30 Kasım 1920, sayı: 34, 22 Eylül 1921, sayı: 156.

59 YA, 22 Kanunusani 1337/22 Ocak 1921, sayı: 48

60 YA, 29 Kanunusani 1337/29 Ocak 1921, sayı: 50. 23 Mayıs 1921, sayı: 88. Hakimiyet-i Milliye, 3 Mayıs 1921, sayı: 175.

dışarıya zahire ihraç eden Adana'yı, zahire sıkıntısıyla karşı karşıya bırakmış ve bölgeye Afrika'dan bin ton buğday getirilmesine karar verilmiştir.⁶¹

Millî Mücadele dönemi, Çukurova'nın Müslüman ahalisi için, ekonomik bakımdan çok zor bir dönem oldu. Bölge milletvekilleri Muhtar ve Zekâî Beyler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne muhacirin için yardım teklifinde bulundular.⁶² İktisad Vekâleti, Fransızlar tarafından tahrip edilen köylere tohumluk yardımı amacıyla 1.500.000 kuruş tahsis etti.⁶³

Yukarıda sayılan bütün zorluklara rağmen, Çukurovalılar Millî Mücadele'ye maddî desteklerini sürdürdüler. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Adana Heyet-i Merkeziyesi, Levazım-ı Şitaiye Komisyonu, 1920 yılı Ekim ayında "**Kahraman Ordumuza Kışlık Hediye: 15 Lira Bir Kaput Bedeli**" adıyla bir yardım kampanyası başlattı. Kampanyaya bağışta bulunanların listesi **Yeni Adana** gazetesinde yayınlandı. Bu kampanya süresince yaklaşık 1500 lira yardım toplandı. Yine aynı günlerde, Pozantı'nın Adana il merkezi yapılması münasebetiyle,⁶⁴ başka bir yardım kampanyası düzenlendi.** *Tekâlif-i Milliye* emirleri çerçevesinde, Adana Tekâlif-i Milliye Komisyonu tarafından Adana, Mersin, Kozan ve Osmaniye'de giyim eşyası bağışları toplandı.⁶⁵ M. Kemal Paşa da, 11.6.1922 tarihinde, 17.4.1922 tarih ve 6009 numaralı emir ve Başkumandanlığın on numaralı *Tekâlif-i Milliye* emri gereği toplanmakta olan %20 vesâit-i nakliyeden, Adana, Mersin ve Osmaniye mıntıklarının muaf tutulduğunu bildirdi.⁶⁶

61 YA, 25 Kanunusani 1337/25 Ocak 1921, sayı:49 ; YA, 11 Teşrinievvel 1337/11 Ekim 1921, sayı: 164. Gazete daha önce 1920 yılında Fransızların, halkın elindeki zahireyi düşük fiyata ve zorla alarak Fransa'ya gönderdiğini yazmıştı. 30 Kasım, sayı: 34. Zahire sıkıntısı bu uygulamadan kaynaklanmış olabilir. Bölgenin Türk yönetimine geçmesinden sonra da zahire ihtiyacının diğer bölgelerden karşılanmasına devam edilmiştir. ZC, c.16, s.169-170.

62 ZC, c.6, s.457-458.

63 YA, 12 Şubat 1921, sayı: 54.

64 Adana şehir mekezinde bulunan vilâyet teşkilâtının Fransız işgal güçleri ile işbirliği içinde olması nedeniyle Pozantı'da yeni bir vilâyet teşkilâtı kuruldu ve Adana'nın Türk yönetimine geçmesine kadar görev yaptı. Geniş bilgi için bkz. Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara 1970, s.200 vd.

** Bu kampanyaya katılanların listesi için bkz. Ek:1 A ve B.

65 Memmet Evsile, **Atatürk, Millî Mücadele ve Cumhuriyet**, Amasya 1999, s.120-121; Serpil Sürmeli, **Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri**, Ankara 1998, s.147.

66 YA, 16 Haziran 1922, sayı: 292. Sakarya Savaşı'ndan sonra, Fransa'nın Çukurova'yı tahliye edeceği haberleri üzerine Adanalılar, Tekâlif-i Milliye gereğince vermiş oldukları malzeme ve hayvanların bedellerini orduya bağışladılar. **Hakimiyet-i Milliye**; 30 Ekim 1921, sayı:338.

Kadirli'de, muallim Çıldırzâde Bekir Efendinin eşi bir çift altın küpesini satarak parayı Ankara Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderdi.⁶⁷ Gözne'de Mersinli muhacir hanımlar, kendi aralarında topladıkları parayı Hilâl-i Ahmer'e bağışladılar.⁶⁸ İskenderunlu gençler, 7.200 lira, *Adana İslâm Gençler Birliği*, 147 çift yemeni ve 1.130 kuruş müsamere gelirini Hilâl-i Ahmer, ordu ve fakir çocuklara bağışladılar.⁶⁹

Büyük Millet Meclisi'nde Ankara Antlaşması görüşülürken bölgenin ekonomik geleceği de tartışıldı. Payas'da demir cevheri bulunduğu, Pozantı'nın sanayi merkezi olduğu, Fransız sermayesi ile kurulacak şirketlerin, ileride Fransa tarafından himaye edileceği ve Halep'in gelişmiş sanayisiyle pamuk üretim ve işleminde Adana'ya rakip olabileceği değerlendirildi.⁷⁰

Fransızlar bölgeyi büyük ekonomik sorunlarla Türk yönetimine devrettiler. Üretim düşmüş, ticaret durmuştu. Yeni Adana gazetesinin tanımlamasıyla, "*tarlalar boş, çiftlikler boş, çarşılar boş*"tu.⁷¹

Büyük Millet Meclisi'nde Adana, Mersin, İçel ve Konya temsilcileri, Adana'nın Türk yönetimine geçmesinden sonra, savaş ve işgal dolayısıyla başka yerlere göç etmiş olanların, asıl yerleşim merkezlerine sevki ile "*et-fâl, eytâm ve aceze-i nisvânın iskân ve iâşesi*" için, et ihtiyacının ordunun elinde bulunan hayvanlardan; yemeklik, tohumluk ve ziraat âletleri ihtiyacının da hükûmet depolarından karşılanmasını istediler.⁷² *Sihhiye ve Müâvenet-i İctimâiye Vekâleti*, 15.12.1921 tarihinde Adana muhacirini için 10.000 liralık havale, İktisat Vekâleti, 17.12.1921 tarihinde, tohumluk temini için Adana ve Antep'e 30'ar, Mersin ve Kozan'a 10'ar bin liralık havale gönderdi. *Müdafaa-i Milliye Vekâleti* de, ziraat ihtiyaçların, gıda ihtiyacının, küçük, yetim ve düşkünlerin ihtiyaçlarının hükûmet depolarından karşılanacağını bildirdi.⁷³

67 YA, 15 Haziran 1921, sayı: 105.

68 YA, 1 Eylül 1921, sayı: 147.

69 YA, 1 Kanunusani 1338/1 Ocak 1922, sayı: 195.

70 TBMM Gizli Celse Zabıtları, Ankara 1984, c.2. s.290 vd.

71 YA, 11 Kanunuevvel 1337/11 Aralık 1921. sayı: 186.

72 ZC, c.14, s.87.

73 ZC, c-16, s.80-81. Buna rağmen bölge milletvekilleri Eşref, İ. Safa, Muhtar ve Zamir Beyler, meclise gönderdikleri telgrafta "hariçten gümrük, dahilden vaziyet bahanesiyle Adana'nın kapılarının bağlandığını, zahire sıkıntısı nedeniyle ekmek fiyatlarının işgal zamanındakinin iki katına çıktığını belirtmişlerdi. ZC, c.16, s.169.

Fransız kuvvetlerinin bölgeyi tahliyesinden sonra Ankara Hükûmeti, ekonomik sorunları çözmek için, çiftçiye yardım,⁷⁴ bayındırlık faaliyetleri,⁷⁵ elektrik sisteminin yenilenmesi,⁷⁶ gibi faaliyetlere girişti. Adana'da bir milyon lira sermayeli "Adana Bankası"nın kurulması için çalışmalar başlatıldı. Doğrudan doğruya Avrupa ile iş yapacak şirketlerin kurulması, yatırım ve üretimin artırılması için girişimler başlatıldı. Tırpanî kardeşlere ait olan ve birkaç yıldır atıl durumda bulunan fabrika Rasim Bey tarafından kiralanarak yeniden üretime başlandı.⁷⁷

Görüldüğü gibi bölgenin tahliyesi sorunları çözmemiş, aksine yeni yönetimi büyük sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Sermaye yokluğu, ticaretin azlığı, üretim düşüklüğü, boş kalan ve tahrip edilen tarlaların, çiftliklerin, fabrikaların yeniden üretime geçirilmesi, kısa sürede çözülebilecek sorunlar değildi. Dahası, Hıristiyan vatandaşların bölgeyi terk etmiş olması, üretimde önemli miktarda düşüşe yol açmıştı. Müslümanların dönüşüyle de işsizlik ve konut sorunu gibi yeni sorunlar ortaya çıktı. Ankara Hükûmeti, Yunanistan ve İngiltere ile mücadele etmek zorunda olduğundan, bölgeye yeterli yardımda bulunamıyordu. Bölge halkı, Fransız işgalinin acısını bir süre daha çekecek ve kendisinin sebep olmadığı olayların sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaktır.

SONUÇ

Çukurova, doğal kaynakları ve stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca büyük devletlerin ve bölgesel siyasal güçlerin ilgisini çekmiş bir bölgedir. Özellikle 19.yy'da batılı devletlerin Anadolu ve Ortadoğu ile ilgili projelerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Mondros Mütarekesi'nde bölgenin durumunun iki ayrı maddede düzenlenmiş olması bölgenin önemini belirtmektedir.

Fransa, bölgeyi işgalini, Ermenilerin ve diğer azınlıkların korunması gerekçesine dayandırmıştır. Ancak bölgede faaliyetleri dikkate alındığın-

74 YA, 19 Şubat 1922, sayı: 210.

75 YA, 27 Teşrinievvel 1337/27 Ekim 1921, sayı: 171.

76 YA, 30 Nisan 1922, sayı: 259 ve 1 Mayıs, sayı: 260.

77 YA, 3 Kanunusani 1338/ 3 Ocak 1922, sayı:192.

da, politikasının büyük ölçüde, ekonomik çıkarlarını koruma ve kurumsal-
laŐtırma amacına yöneldiği anlaŐılmaktadır.

I. Dünya savaşı, mütareke ve kurtuluş savaşı yıllarının bölgede sosyo-
ekonomik hayatı büyük ölçüde tahrip ettiği görülmektedir. Güvenlik, ulaşım,
iŐgücü kaybı, ticaret ve fiyat istikrarsızlığı gibi konular sosyo-ekono-
mik yapıya olumsuz etki yapmıŐlardır.

Bütün olumsuzluklara rağmen, bölge halkının iŐgale karşı direniŐini,
Milli Mücadele'ye verdiği desteĐi ve kurtuluŐtan sonra yeniden yapılanma
abalarını, Türk toplumunun ulusal dayanıŐma ve bağımsızlık arzusunun
bir tezahürü olarak deĐerlendirmek gerekir.

EK: 1/A
KIŞLIK HEDİYE

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Adana Heyet-i Merkeziyesi, Levâzım-ı Şitâiye Komisyonu, 1920 yılı Ekim ayında “**Kahraman Ordumuza Kışlık Hediye: 15 Lira Bir Kaput Bedeli**” adıyla bir yardım kampanyası başlattı. Kampanyaya başta bulunanların listesi **Yeni Adana** gazetesinde yayınlandı. Ekim ve Kasım aylarında bölümler halinde yayınlanan liste özetlenerek aşağıya çıkarılmıştır.

İSMİ:	BAĞIŞ MİKTARI (Kuruş)
Adanalı Küçük Ahmet Ağa, Adanalı Tirmizî Şükrü Efendi	15.00
Bir zat tarafından	30.00
Polis Komiseri Mahmut Efendi	15.00
Komiser Kemal Efendi, Komiser Muâvinleri Hacı Mehmet Efendi, ve Mehmet Efendi, Polis Memurları; Turgut Kemal, Ali Avni, Bahri, Durmuş, Servet, Mehmet Ali, Ali Rıza, Bayram Edip, Osman Sabri, Refet, Abdurrahman, Bahaeddin, Musa, Mustafa Refet Efendiler (her biri)	7.50
Sıhhiye Müdürü Osman Hayri Efendi	15.00
Vali Vekili Safa Bey , Kadı Fevzi Efendi, Adanalı Timur Ağa	30.00
Sanayi Mektebi Md. Mustafa Efendi, Orman Müdürü Halil Bey	15.00
Bozantı'da Adanalı Ekmekçi İbrahim Ağa	45.00
Adanalı Ahmet Şükrü Efendi, Adanalı Ekmekçi Ali Usta	15.00
Neccâr İbrahim Ağa	45.00
Meclis Başkâtibi Mustafa Nâili Bey	15.00
Şıhlı Karyesinden Muhtar Mahmud ve Molla Mehmed	30.00
Bozantı'da Sıtkı Efendi, Eczacı Tahsin Efendi	7.50
Bilemedik'te Emin, Nabi, Hacı, Ali Rıza, Fuad ve Sıtkı Efendiler, Musa Çavuş, Mahmud, Raci Efendi	5.00
Kahveci Musa, Berber Mehmet	1.50
Hüsrev Ağa, Muharrem Ağa	2.00
Lord Hasan Ağa	1.00
Baltalı Mehmet Efendi, Ahmet Ebu Salih, Kahveci İsmail	2.00
Sipahizâde İbrahim Efendi	3.00
Veli Beyefendi Hazretleri , Mehmet Çavuş akrabası	30.00
Arabacızâde Osman Ağa	1.00

Kahveci Mehmet, Berber Ali, Hasan Hüseyin	2.00
Fındıklı Kariyesi ahalisi nâmına Komşu Mehmet	30.00
Mektub-ı Vilâyet Süleyman Bey	15.00
Alçı Kariyesinden Hatip Molla Mehmet, Hacı Ahmet, Yakup oğlu Hasan, Bekir, Arapoğlu Mustafa	15.00
Eski İnahşa Kariyesinden ahali nâmına Muhtar Mustafa	15.00
Şıhlı'dan Süleyman ve Osman Çavuş	15.00
Orman Müfettişi Tevfik Efendi	75.00
Yeni İnahşa Kariyesinden ahali nâmına Muhtar Molla Ali	30.00
Saralızâde Halil Ağa, Hacı Hamzazâde Ziya Efendi	15.00
Millî Mehmet Ağa, Cumalizâde Mehmet Efendi	10.00
Güleklizâde Hacı Mahmut Efendi, Zihnizâde Cabbar Efendi, İsa, Hacı İzzet, Tokuç Kariyesinden Ahmet Ağa	5.00
Alemdarzâde Ahmet Efendi, Ağazâde Hulusi Efendi	8.00
Hacı Mehmet Ağa, Hulusi Ağa, Bakkal Mehmet Çavuş	5.00
Debbağ Durmuş Ağa	1.00
Emin Efendi kardeşi İsmail Ağa, Bakkal İsmail Ağa, Hacı Ali Efendi, Adanalı Ekmekçi Refet Efendi	10.00
Mebus Eşref Bey, Halim Ağa, Naşit Bey, Bakkalızâdeler	15.00
Mebus Zamir Bey, Kasımbeyzâde Zeki Bey	30.00
Tüccar'dan Mehmet Ali Efendi, Emin Çavuş	60.00
Pırasacı Mehmet Ağa, Torun Mehmet Ağa	30.00
Nalbantzâde Ömer Efendi	2.00
Toplam:	1.482.50

EK:1/B

Vilâyet teşkilinden mukaddem Adana eşraf müttühizânı tarafından heyet-i merkeziye nâmına Pozantı Nahiyesi Müdürü Hulusi Efendi'ye iâne olarak verilen meblağın miktarıyla zirde muharrer olduğundan bu kabil iâne itasında mektupla veya bizzat heyet-i merkeziyeye müracaatla verdikleri iâne miktarını bildirmeleri ilân olunur.

İSMİ:	BAĞIŞ MİKTARI (Kuruş)
Kayserili Hacı Mehmet ve Sabit Efendiler	600
Arıfzâde Asım ve Güleklzâde Hacı Mehmet Efendiler	300
Bosnalı Salih Efendi Damadı Mehmet Ali	3.000
Darendeli Süleyman Efendi	300
Batumîzâde Şakir Efendi	200
Arifzâde Salih Efendi	100
Kozacı Yusuf Ziya Efendi	50
Bakkalzâde Hacı Mehmet Ağa	50
Sarac Arabacı Mehmet Ağa	10
Evliyazâde Hasan Efendi	100
Güleklizâde Bahri Efendi	150
Ahmetlizâde Cumali Efendi	200
Ahmetlizâde Abdi Efendi	400
Bakkalzâde mahdumu Mahmut Efendi	200
Kozacı Emin Efendi	25
Toplam:	5.935

KAYNAK: Yeni Adana gazetesi, 16 Teşrinievvel 1336/ 16 Ekim 1920, sayı: 21.